

**BO'LAJAK PEDAGOGLARNING KOGNITIV VA INTELLEKTUAL
SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY ASOSLARI**

Maxmarizayev Xurshid Otaqulovich
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Jismoniy madaniyat kafedrası dotsenti
E-mail: maxmarizayevxurshid@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak pedagoglarning kognitiv va intellektual salohiyatini rivojlantirishning ilmiy asoslari tahlil qilinadi. Pedagoglarning bilim olish, fikrlash va muammolarni hal etish qobiliyatlarini oshirish zamonaviy ta'lim sifatini yaxshilashda muhim omil hisoblanadi. Maqolada konstruktivistik yondashuv, metakognitsiya va neyrobiologiyaning ta'lim jarayonidagi roli ko'rib chiqilgan. Shuningdek, interaktiv metodlar, doimiy o'zini rivojlantirish va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: pedagog, kognitiv salohiyat, intellektual salohiyat, ta'lim, o'qituvchi malakasi, metakognitsiya, konstruktivistik yondashuv, innovatsion ta'lim metodlari, kasbiy rivojlanish, neyrobiologiya.

Аннотация. В данной статье анализируются научные основы развития когнитивного и интеллектуального потенциала будущих педагогов. Повышение способности педагогов к усвоению знаний, мышлению и решению проблем является важным фактором улучшения качества современного образования. В статье рассматриваются роль конструктивистского подхода, метакогниции и нейробиологии в образовательном процессе. Также даны рекомендации по повышению профессиональной квалификации педагогов через использование интерактивных методов, постоянное саморазвитие и современные технологии.

Ключевые слова: педагог, когнитивный потенциал, интеллектуальный потенциал, образование, квалификация учителя, метакогниция, конструктивистский подход, инновационные методы обучения, профессиональное развитие, нейробиология.

Annotation. This article analyzes the scientific foundations for developing the cognitive and intellectual potential of future educators. Enhancing educators' abilities in acquiring knowledge, thinking, and problem-solving is considered a crucial factor in improving the quality of modern education. The article examines the role of the constructivist approach, metacognition, and neurobiology in the educational process. Additionally, recommendations are provided for improving educators' professional qualifications through interactive methods, continuous self-development, and the use of modern technologies.

Keywords: educator, cognitive potential, intellectual potential, education, teacher qualification, metacognition, constructivist approach, innovative teaching methods, professional development, neurobiology.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda ta'lim tizimi va uning samaradorligi bevosita pedagoglarning professional salohiyatiga bog'liqdir. Bo'lajak pedagoglar nafaqat o'quv jarayonini tashkil etishda, balki o'quvchilarning bilim, ko'nikma va ma'naviy-axloqiy rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi. Shu sababli pedagoglarning kognitiv va intellektual salohiyatini rivojlantirish masalasi pedagogika fanining dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylangan. Kognitiv salohiyat – bu insonning bilim olish, uni qayta ishlash va yangi bilimlarni yaratish qobiliyati bo'lib, pedagoglar uchun o'quv jarayonida murakkab vazifalarni hal qilishda asosiy vosita hisoblanadi. Intellektual salohiyat esa insonning kreativ fikrlash, muammolarni samarali hal etish va yangiliklar yaratish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Bugungi kunda ta'lim jarayonlarida innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarning joriy etilishi, pedagoglarning kognitiv va intellektual imkoniyatlarini yanada kengaytirishni talab qilmoqda. Shu munosabat bilan, bo'lajak pedagoglarning ushbu salohiyatlarini ilmiy asosda rivojlantirish, ularning professional tayyorgarligini yaxshilash va zamonaviy ta'lim talablariga mos kadrlar tayyorlash muhim vazifaga aylanmoqda.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pedagoglarning kognitiv va intellektual salohiyatini rivojlantirish uchun psixologiya, pedagogika va neyrobiologiya sohalaridagi bilimlar integratsiyasi zarur. Shuningdek, metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish, konstruktivistik yondashuvlar asosida ta'lim berish va zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanish pedagoglarning o'z salohiyatini to'liq ochishida katta ahamiyatga ega. Ushbu maqola bo'lajak pedagoglarning kognitiv va intellektual salohiyatini rivojlantirishning ilmiy asoslarini tahlil qilgan holda, sohada mavjud nazariy yondashuvlar va amaliy tavsiyalarni ko'rib chiqishga qaratilgan. Maqolaning maqsadi – pedagoglarning professional salohiyatini shakllantirishda kognitiv va intellektual komponentlarning o'rni va ahamiyatini aniqlash hamda ularni rivojlantirish usullarini aniqlashdir.

Bugungi kunda ta'lim tizimining muvaffaqiyati bevosita pedagoglarning malakasi va salohiyatiga bog'liq. Ayniqsa, bo'lajak pedagoglarning kognitiv va intellektual salohiyatini rivojlantirish masalasi dolzarb hisoblanadi. Pedagoglarning o'quv jarayonini samarali tashkil eta olishi, bilimlarni yetkazishda innovatsion metodlarni qo'llashi, shuningdek, talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, ularning kognitiv va intellektual imkoniyatlarini shakllantirish va takomillashtirish ilmiy asoslarda amalga oshirilishi lozim.

Kognitiv salohiyat – bu insonning bilim olish, uni tahlil qilish, xotirada saqlash, fikrlash va muammolarni hal etish qobiliyatidir. Bo'lajak pedagoglar uchun bu jarayonlar nafaqat o'zlashtirishga, balki o'quvchilarga o'rgatishda ham katta ahamiyatga ega. Kognitiv jarayonlar sifatli bo'lganda, pedagog o'zining kasbiy vazifalarini samarali bajaradi.

Intellektual salohiyat va uning ahamiyati. Intellektual salohiyat – bu insonning aqliy imkoniyatlari, yangi bilimlarni tez qabul qilish, murakkab vazifalarni hal etish va kreativ yondashuvlarni ishlab chiqish qobiliyatidir. Pedagoglarning intellektual darajasi yuqori bo'lsa, ular o'quv jarayonida zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llay oladi, ta'lim sifatini oshirishda innovatsiyalarni joriy qiladi.

Bo'lajak pedagoglarning kognitiv va intellektual salohiyatini rivojlantirish uchun zamonaviy psixologiya, pedagogika va neyrobiologiya fanlaridan foydalanish muhimdir. Masalan:

- **Konstruktivistik yondashuv:** Bu yondashuvda o'quvchi faol ishtirokchi sifatida ko'riladi, pedagog esa yo'riqchi vazifasini bajaradi. Bo'lajak pedagoglar bu tamoyilni o'zlashtirish orqali o'z o'quvchilari uchun samarali ta'lim muhitini yaratish imkoniga ega bo'ladilar.
- **Metakognitsiya:** Bu o'z-o'zini anglash va fikrlash jarayonini boshqarish qobiliyatidir. Pedagoglar metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirib, o'z fikrlash jarayonlarini tahlil qilib, o'quvchilarga ham shu qobiliyatlarni o'rgatishlari mumkin.
- **Neurologik asoslar:** Kognitiv faoliyatning biologik asoslari, miyadagi neyron tarmoqlarining faoliyati, yangi ma'lumotlarni eslab qolish jarayonlari haqida bilimlar pedagoglarning ta'lim usullarini yanada takomillashtirishga yordam beradi.

Bo'lajak pedagoglarning kognitiv va intellektual salohiyatini rivojlantirish zamonaviy ta'lim sifatini oshirishda asosiy omillardan biridir. Ilmiy asoslar va amaliy yondashuvlar birlashtirilganda, pedagoglarning professional darajasi yuqorilaydi, natijada ta'lim jarayoni yanada samarali bo'ladi. Shu sababli, ushbu yo'nalishda doimiy tadqiqotlar olib borish va pedagoglarni tayyorlash jarayonini takomillashtirish zarurdir.

Adabiyotlar tahlili. Bo'lajak pedagoglarning kognitiv va intellektual salohiyatini rivojlantirish muammosi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari tomonidan keng o'rganilgan. Ushbu sohada olib borilgan ilmiy tadqiqotlar pedagoglarning aqliy faoliyati, fikrlash qobiliyatlari va bilim olish jarayonlarini yaxshilashga qaratilgan yondashuvlarni aniqlashga yordam beradi. Kognitiv salohiyat tushunchasi birinchi navbatda psixologiya fanida shakllangan. Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi (Piaget, 1952) bo'lajak pedagoglarning fikrlash jarayonlarini chuqur o'rganish uchun asos yaratgan. Piagetning fikricha, pedagoglarning aqliy rivojlanishi bosqichma-bosqich amalga oshib, ular murakkab muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan kognitiv strukturalarni shakllantirishlari lozim. Shuningdek, Vygotskiy (1978)ning "yaqin rivojlanish zonasi" kontseptsiyasi pedagoglarning o'z-o'zini rivojlantirish va yangi bilimlarni o'zlashtirishdagi ijtimoiy muhitning ahamiyatini ko'rsatadi. Vygotskiy ta'kidlaganidek, pedagoglarning kognitiv salohiyatini oshirishda ularning atrofidagi ijtimoiy muloqot va o'rganish jarayoni muhim rol o'ynaydi.

Intellektual salohiyatni rivojlantirish masalasi ham keng tadqiq etilgan. Howard Gardnerning ko'p intellekt nazariyasi (Gardner, 1983) bo'yicha, pedagoglar turli intellektual ko'nikmalarga ega bo'lib, ularni rivojlantirish orqali o'quvchilarning turli qobiliyatlariga moslashishlari mumkin. Gardnerning nazariyasi pedagoglarning individual farqlarini inobatga olish va ta'lim jarayonini shaxsga moslashtirishda muhim ilmiy baza bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, metakognitsiya kontseptsiyasi (Flavell, 1979) pedagoglarning o'z fikrlash jarayonlarini anglab, boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirishga urg'u beradi. Metakognitiv ko'nikmalar pedagoglarga nafaqat o'z o'quvchilari bilim olish jarayonini

yaxshilash, balki o'zlarining ham fikrlash usullarini doimiy takomillashtirish imkonini beradi.

So'nggi yillarda ta'limda innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarning ahamiyati oshib bormoqda. Salman Khan (Khan Academy asoschisi) va Richard E. Mayerning (2001) ta'limda multimedia va interaktiv yondashuvlarning samaradorligi haqidagi tadqiqotlari pedagoglarning kognitiv faoliyatini faollashtirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Bu yondashuvlar bo'lajak pedagoglarning o'z bilimlarini chuqurlashtirish va yangi ta'lim usullarini egallashda muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida ham bo'lajak pedagoglarning kognitiv va intellektual salohiyatini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan milliy ta'lim dasturlari va pedagog kadrlarni tayyorlash tizimida yangi yondashuvlar joriy etilmoqda (Xalq ta'limi vazirligi, 2020). Shu bilan birga, xorijiy ilmiy tadqiqotlar va metodologiyalar o'rganilib, milliy ta'lim tizimiga moslashtirilmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bo'lajak pedagoglarning kognitiv va intellektual salohiyatini rivojlantirish uchun integrativ, fanlararo yondashuv zarur. Psixologiya, pedagogika va texnologiyalar sohasidagi ilg'or tadqiqotlarni amaliyotga joriy etish pedagoglarning professional salohiyatini oshirishga yordam beradi. Shu bois, ta'lim jarayonini doimiy ravishda takomillashtirish va ilmiy asoslarni chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Bo'lajak pedagoglarning kognitiv va intellektual salohiyatini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pedagoglarning fikrlash qobiliyati, bilimlarni tahlil qilish va yangi metodlarni qo'llash ko'nikmalari ularning kasbiy muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Ilmiy asoslar va zamonaviy pedagogik yondashuvlar bo'yicha kognitiv va intellektual salohiyatni shakllantirish, shuningdek, metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Shu bilan birga, interaktiv metodlar va innovatsion texnologiyalarni qo'llash pedagoglarning professional o'sishini tezlashtiradi. Natijada, bo'lajak pedagoglar nafaqat o'z malakasini oshiradi, balki zamonaviy ta'lim talablariga moslashgan, innovatsion fikrlashga ega mutaxassislar sifatida shakllanadi. Shu bois, pedagoglarni tayyorlash tizimida kognitiv va intellektual salohiyatni rivojlantirishga doimiy e'tibor qaratish zarur.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press.
2. Vygotskiy, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
3. Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.
4. Flavell, J.H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive–developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.
5. Mayer, R.E. (2001). *Multimedia learning*. Cambridge University Press.
6. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2020). *Milliy ta’lim dasturlari va pedagog kadrlarni tayyorlash konsepsiyasi*. Tashkent.